

Cestovní zpráva z konference

„Bibliotheca Universalis – How to Organize Chaos?”

satelitního meetingu světového kongresu IFLA, Järvenpää, Finsko, 11. – 12. 8. 2005

Účastník cesty: Radka Římanová, Státní technická knihovna

Doba konání cesty: 9. – 13. 8. 2005

Na organizaci konference se podílely: IFLA (sekce pro katalogizaci a sekce pro informační technologie), Finská asociace knihoven, Finská asociace vědeckých knihoven, Univerzitní knihovna v Helsinkách – Národní finská knihovna, Parlamentní knihovna a Finsko-švédská asociace knihoven.

www prezentace, včetně přístupu k některým příspěvkům a seznamu účastníků :

<http://www.fl.a.fi/frbr05/>

Cílem mé cesty bylo zjistit finské i světové zkušenosti se zpřístupňováním fondů hybridních knihoven prostřednictvím internetu, tedy knihoven, které zpřístupňují svým uživatelům tradiční tištěné zdroje i elektronické zdroje. Tato problematika se odráží v budování sofistikovaných rozhraní elektronických knihovních katalogů a v budování internetových portálů. Právě budování portálů pro zpřístupnění všech typů zdrojů je jednou z nových aktivit, kterými se zabývají knihovny v ČR. Konference potvrdila, že situace v této oblasti je v ČR zcela v souladu se současnými trendy. Rozdíly, které jsem zaznamenala, vyplývají jednak z celkově příznivější ekonomické situace Finska, ale i z jiného způsobu financování nákupů informačních zdrojů.

Hlavním knihovnickým portálem finských knihoven je portál NELLI

<http://www.neliportaali.fi>. Tento portál je vytvořen a financován ministerstvem školství

Finska, odborným garantem projektu je Helsinky University Library. Tento celonárodní přístup k řešení problematiky zpřístupnění informačních zdrojů, kterými disponují knihovny, vyplývá ze způsobu nákupu velkých licencí elektronických časopisů ve Finsku – centrálních nákupů pro všechny knihovny země. Finské knihovny se nemusejí ucházet o podporu nákupu jednotlivých licencí prostřednictvím „soutěží“, kterými české grantové programy jsou.

Informační zdroje jsou nakupovány na základě doporučení pro podporu vzdělávání ministerstva školství. Portál NELLI je určen pro zpřístupnění knihovních katalogů i

elektronických časopisů. Část zdrojů je zcela volně přístupná, část je vyhrazena akademické sféře (kontrola na základě přístupující IP adresy nebo přístupového jména a hesla). Pro zpřístupnění vzdáleným uživatelům je zprovozněn Proxy server. Při prezentacích týkajících se portálu NELLI je velmi zdůrazňována úloha pracovníků knihoven při propagaci, školeních i každodenní informační práci pro uživatele. Přes velice intuitivní rozhraní portálu NELLI jsou všude uváděny knihovny jako místo, kam se má uživatel obracet s případnými dotazy a požadavky na služby portálu. Z této podpůrné funkce nejsou nijak vyjímány veřejné knihovny, automaticky se předpokládá, že profesionální knihovníci zvládají plně práci s tímto portálem a jsou dostatečně kompetentní pomoci každému zájemci. Obeznamení s moderními informačními zdroji je zařazeno do programů celoživotního vzdělávání pracovníků knihoven. Ve všech knihovnách, které jsme navštívili, ať se jednalo o knihovny veřejné, specializované nebo vysokoškolské, bylo vidět propagační materiály NELLI. Portál NELLI využívá software METALIB, včetně SFX serveru.

Další službou, která se zabývá zpřístupňováním elektronických zdrojů, je iGS, Information Gas Station, která je provozována Městskou knihovnou v Helsinkách. Projekt byl zahájen v roce 2001. Jedná se o vytvoření mobilních informačních bodů, které jsou umístěny do knihoven, ale i mimo knihovny na veřejná prostranství. Tyto stanice mají design v červené barvě a jsou tvořeny počítačem (často ukrytým v červeném barelu), klávesnicí, monitorem a internetovou kamerou. V knihovnách může být informační bod iGS zpřístupňován i pracovníkem knihovny, kterému tazatel může ústně položit otázku. Pracovníci působící přímo v terénu využívají při své práci vstupy do elektronických informačních zdrojů dostupných veřejným knihovnám ve Finsku. Služby iGS jsou samozřejmě dostupné i v síti internetu. IGS je určeno všem, kteří se chtějí na něco zeptat. Z příkladů uváděných v informačních materiálech vyplývá, že jsou zodpovídané dotazy související se školní výukou, občanským životem i zajímavostmi Finska. Součástí projektu je i vyhodnocování pokládaných dotazů ve smyslu zjišťování kdo, na co, v které části Finska a v kterou dobu se ptá. To umožňuje další práci pracovníků iGS ve smyslu zpřesnění adresnosti nabízených informačních služeb. Městská knihovna v Helsinkách provozuje i službu Ask a librarian, která však nedosahuje takové popularity jako iGS. Díky informačním kioskům iGS se daří knihovně pronikat i za zdi knihovny a nabízet své služby 24 hodin denně.

V oblasti klasických knihovních katalogů se ve Finsku prosazuje souborný katalog HelMet, který zpřístupňuje fondy z 60 knihoven v Helsinkách, Espoo, Kauniainen a Vantaa. Katalog používá software Millennium system, systém používaný v 30 zemích světa včetně veřejných knihoven města New York a Los Angeles. Univerzitní knihovny používají také centrální

katalog Helka-database. V katalogu jsou přístupné informační zdroje vydané od roku 1992 a disertační práce od roku 1981.

Při zpřístupňování fondů je kladen důraz na otevřený výběr, ve veřejných knihovnách jsou ve stejném poměru zastoupeny výpůjčky tištěných zdrojů, CD-ROMů (hudebních i multimediálních), DVD a časopisů. V mezinárodní meziknihovní službě je výrazně zastoupena kooperace všech zemí severní Evropy, včetně pobaltských republik, které posilují svou kulturně-historickou vzájemnost a pocítují vzájemnou podporu a spolupráci jako velmi silný prvek při projektování všech služeb knihoven.

V programu konference zazněl příspěvek Erkki Lounasvuori informující o připravovaném knihovnickém portálu Citizen's Gateway to Information. Vyhledávání informačních zdrojů na portálu je postaveno na principech sémantického webu. Projekt je opět podpořen ministerstvem školství a zahrnuje přístupy ke knihovním katalogům, elektronických zdrojům dostupným v knihovnách ve Finsku, elektronickým bankovním transakcím (státní správa, banky, obchody), službě Ask the library, chat uživatelů portálu, k meziknihovním službám, telefonickým informačním službám. Portál obsahuje databázi oborových informačních volně dostupných zdrojů na internetu. Vyhledávání je možné podle oblasti zájmu, klíčového slova, jména osoby nebo skupiny, názvu a autora dokumentu. Důraz je kladen na příjemné uživatelské grafické rozhraní s možností jeho změny podle vkusu uživatele.

Další program konference lze rozdělit na příspěvky, které informovaly o dalších krocích pracovní skupiny IFLA pro FRBR (Funkční požadavky na bibliografický záznam) a FRANAR (Funkční požadavky na autoritní záznam). Tyto studie jsou reakcí na změnu prostředí knihovních katalogů, která nastala po nástupu technologií sítě internet a integraci více typů dokumentů do fondů knihoven. Uspokojivé pro mne bylo, že dosavadní domácí projekty v této oblasti, především soubory autorit NK ČR, jsou koncipovány natolik progresivně, že lze hovořit v některých směrech o uplatnění správné knihovnické intuice. Mám zde na mysli především biografickou poznámku v záznamu personálním, jejíž návrh zazněl právě na této konferenci, v ČR je však již běžně užíván.

- B. B. Tillett: Bibliographic universe created by FRBR a FRANAR

Komplexní úvod do studie FRBR s nastíněním plánovaných aktivit.

- T. Delsey: Modeling Subject Access

Prezentace grafického modelu FRANAR a připravovaného modelu FR SAR (Funkční požadavky na předmětový autoritní záznam).

- S. H. McCallum: Using MARC21 with FRBR

Mapování elementů FRBR vůči jednotlivým polím MARC21.

- S. H. McCallum: The FRBR Tool of the Library of Congress

Prezentace volně dostupného softwaru pro zobrazování dat uložených ve formátu MARC21 podle doporučení studie FRBR.

Další část příspěvků se zabývala grafickým rozhraním OPAC v intencích studie FRBR. Ze všech příspěvků vyplynulo, že pro kvalitní zobrazení je nutné, aby data uložená ve strukturách katalogu plně odpovídala formátu MARC21, včetně vazebních a selekčních polí. Katalogy, které nejsou stavěny na tomto principu, musí při konfigurování podle FRBR vytvářet velmi složitý konverzní model

- G. Patton: FRBR Activities at OCLC

Prezentace katalogu OCLC FirstSearch, služby integrované do Google „Find in a library“.

- BIBSYS: From MARC to FRBR – a case study in the use of the FRBR model on the BIBSYS database

Projekt testování zobrazování v intencích FRBR narazil v případě BIBSYS na zjednodušený model formátu MARC bez vazebních polí.

- E. T. Jepsen: Structuring the Catalogue according to FRBR user task : collocation and linking

Výsledky dánského projektu lze již najít na internetu v OPAC Biblotek.DK.

- Ch. Magliano: Metadata in relation to FRBR

Italský projekt mapující formáty metadat vůči strukturám FRBR.

- J. Bazuzi: Software Virtua, VTLS

Prezentace komerčního softwaru pro OPAC zobrazujícího bibliografické záznamy podle doporučení FRBR.

Třetí část příspěvků se zaměřovala na projekty orientované na uživatele a organizaci informací obecně, tedy projekty související myšlenkově se studií FRBR, ale nepodléhající zcela jejím doporučením:

- J. Kekäläinen: To the basics: is it possible to organise all information

Zamyšlení nad organizací zvukových a obrazových informací, které nelze slovně popsat, a přesto je třeba je organizovat.

- P. le Boeuf. To the basic : is it possible toorganise all information?

Obecné zamyšlení nad (ne)možností organizace všech informací jako ideálu knihovnického světa. Prezentace možností alternativního zpřístupnění knihovních katalogů – formou myšlenkových map, internetových vyhledávačů apod.

- M. Zumer: FRBR as ser's Model

Prezentovala výzkum vyhledávání uživatelů ve veřejné knihovně – selekční prvky, obratnost při vyhledávání, úspěšnost vyhledávání apod. a informačního rozhovoru s uživateli, kteří dávali tipy na možné zlepšení elektronického katalogu. Ne vždy jsou výsledky těchto doporučení v souladu se studií FRBR.

- S. Havu: Bibliotheca Universalis, the creation of Conrad Gessner (Gesner) 1516-1565, Father of Bibliography and Monster of Science

Závěrečný příspěvek konference byl věnovaný otci bibliografie Konrádu Gesnerovi. Organizátoři konference připravili program velice pečlivě tak, aby celý čas pobytu na ní byl využit pro získávání nových informací. Prohlídka pestré škály finských knihoven mi umožnila udělat si obraz o rozvoji v této zemi. Veřejné knihovny Finska se snaží o maximální integraci do celospolečenského dění. Jejich uživatelé potřebují rychlé informace z oblasti občansko-právní, mají zájem o výpůjčky hudebních CD-ROMů a filmů, děti tráví v knihovně odpoledne hraním počítačových her nebo přehráváním si úkolů z hudební školy na knihovním piáně. Mezi regály jezdí maminky s kočárky, knihovny mají vozíky se sedačkami pro batolata, ve čtvrti obývané emigranty z Ruska jsou informační materiály dostupné v ruštině. Od svých uživatelů neočekávají krádeže ani poškozování fondu, proto chybí kamerové systémy, dostupné jsou nejlevnější automaty na kávu, kterou uživatelé popíjejí při prohlížení knih knihovny. Ústředním bodem práce finských knihovníků je uživatel. Knihovny se snaží vyjít vstříc potřebám a požadavkům uživatelům. V současné době se zájem uživatelů výrazně orientuje do oblasti hudby, populární i vážné. Knihovny reagovaly na tento zájem a některé z navštívených budov se zdály být více hudebními pavilóny než svatostánky písemnictví. Podobný trend jsem zaznamenala i v knihovně ve východních Helsinkách – služby pro emigranty.

Navštívila jsem konkrétně tyto knihovny

Hollola Public Library

<http://www.hollola.fi/sivistys/kirjasto/index.htm>

Nová budova městské knihovny, zajímavostí je půjčování hudebních nástrojů a místností pro nahrávání hudby v prostorech knihovny. Otevřený prostor knihovny, který je možné členit mobilními regály, závěsy apod. na menší celky.

Asikkala Public Library

<http://www.asikkala.fi/>

Budova knihovny vznikla přestavbou bývalé lodní továrny. Beseda s architektem.

V interiéru knihovny použity prvky připomínající původní účel (vikingská loď zavěšená u stropu, závěsy konstruované jako plachty apod.).

CELIA Library for Visually Impaired

http://www.celialib.fi/index_english.html

Středisko věnované zrakově postiženým. Vlastní nakladatelská produkce, včetně knih-hraček a audionahrávek knih. Výpůjčky pro celé Finsko. Ve skladu speciální pomůcky pro uložení trojrozměrných objektů, kazet, CD-ROMů, v budově hmatový informační systém. Katalog knihovny vytvořen v souladu s FRBR.

Itäkeskus Library

<http://www.lib.hel.fi>

Pobočka helsinské městské knihovny ve východní části města. V okolí bydlí mnoho emigrantů z Ruska, postsovětských republik a zemí třetího světa. Knihovna podporuje integraci těchto lidí do finské společnosti, poskytuje možnost výpůjček, přístupu k internetu, umožňuje přehrávání hudebních nahrávek.

Rikhardinkatu Library

<http://www.lib.hel.fi/>

Pobočka městské knihovny v Helsinkách. Umístěna v historické budově z 19. století. Poskytuje běžné knihovnické služby. Budova umožňuje v zastřešeném prostoru dvora pořádání divadelních představení. Součástí knihovny je artotéka. Zde jsou umístěny obrazy a další drobná umělecká díla. Poskytují je přímo tvůrci. Díla je možné si pronajmout. Cenu pronájmu určuje autor díla. Pokud se uživateli obraz zalíbí, pak je stanovena i cena, za kterou si může obraz koupit. Knihovna tuto službu provozuje neziskově, veškeré finance takto získané dostává umělec.

Finnish National Library, main library

<http://www.lib.helsinki.fi/english/>

Historická budova knihovny. Vstupní reprezentační prostory jsou volně přístupné, dále již pouze zájemci o fondy knihovny. Vstřícný a trpělivý přístup k veřejnosti i turistům. Knihovna má velké oddělení slovanské literatury, převážně ruské.

Helsinki University, Behavioral Science Library, Learning Centre Minerva

<http://www.helsinki.fi/behav/kirjasto/english/index.htm>

Zcela nová budova otevřená na jaře roku 2005. Zajímavým prvkem je umístění prostor pro personál, a to jak pracovních, tak sloužících odpočinku. Knihovna je kompletně připojena bezdrátovou sítí k internetu.

Získané zkušenosti využiji při své práci i projektech zaměřených na popularizaci zpřístupněných elektronických časopisů nakoupených v projektu 1N04124 „Primární elektronické informační zdroje z oblasti technických a aplikovaných přírodních věd pro vědu a výzkum“ pro uživatele STK v intencích tradičních způsobů – komplexní vyhledávání, ale i specializovaných – Portál STM, informační body.

Během služební cesty se mi podařilo zapojit se do odborných diskusí svých kolegů ze zahraničních knihoven i České republiky (zástupci Výpočetního střediska Univerzity Karlovy).

Radka Římanová 19. 9. 2005